

Note despre bătrâna justiție zisă immanentă

Vorbind odată de nu mai știu ce îmbunătățire socială, Anatole France sfârși spunând:

„...et, de plus, cela sera conforme à la Justice Immanente —, qui d'ailleurs n'existe pas...”

Ultimele cuvinte — de ce s'a grăbit a le adăuga? De bună seamă, a trebuit să i se fi părut că, pentru un sceptic profesional, mersese cam departe când pronunțase, fără rezerve nici comentarii, numele unei gogorite de talia Dreptății Naturale. Până și în plină acțiune milităntă, a scotit că e de un optimism deplasat a vorbi cu prea multă seriozitate de asemenea fumegătoare idealități.

Fără îndoială, nu vrem să tăgăduim pyrhonienilor dreptul de a intra într-o justă panică oridecâteori li se servește una din acele bătrâne formule care prostește de veacuri mulțimea increzătoare. Decât — Justiția Immanentă, este ea dintre acele? Advărat să fie că nu există decât în inchipuirea câtorva șarlatani și a clientelei lor.

Să începem prin a recunoaște că, din toate cele trei aspecte posibile ale ideii de dreptate, aceea zisă „immanentă” este încă cea mai acceptabilă: Justiția divină presupune admise lucruri complicate, naive și obositoare. Justiția umană, dacă o exceptăm pe cea juridică a tribunalelor constituite, implică existența unor indivizi răzbuțători, pe cari cu greu i-am putut identifica în lumea reală. Pe când cea immanentă, tocmai pentru că este immanentă, și deci se găsește peste tot și nicăieri, n'are nevoie să fie nici personalizată, nici dedicată. Este indiferent dacă a fost pusă în lucruri de către Dumnezeu, altcineva sau niemi. E de ajuns ca ea să se afle acolo. De asemeni, este egal dacă își alege sau nu oameni speciali care să o aplice. Fiind pretutindeni, nu trebuie să-și rețină locuri rezervate în Natură. Când, uneori, își anexează câte-un Dumnezeu sau alt simbol afișat, este numai un lux pe care și-l permite, nu o obligațiune de care se achită.

Și apoi, să nu uităm că justiția civilă a tribunalelor (legale e și ea, într-un fel, „immanentă”). Înșiși existența și vigoarea unei legi implică automat redresarea nedreptății rezultată din călcarea ei. Și aceasta indiferent de individualitatea victimei, de calitățile și cursurile vinovatului, sau de personalitatea judecătorului.

În sfârșit, tot fiindcă e înscrisă în firea nevăzută a lucrurilor, justiția immanentă nu se poate realiza decât o dată cu ele, și automat ca ea să se afle acolo. Ea este un simplu „epifenomen”, o consecință necesară. Și desfășurarea oarecum mecanică o face compatibilă cu cele mai moderne și mai progresiste ipoteze ale științei: cu determinismul psihologic, cu materialismul ateu și cu pozitivismul social.

Dar mai bine să recurgem la câteva exemple

Un om ajunge la bună stare călcând peste fericirea altora, nesocotind toate scrupulele în vigoare, ignorând credințele scumpe societății sale.

Un altul, se mulțumește cu un succes mai mediu, dar rămâne credincios imperativelor morale.

În nici unul din aceste cazuri justiția immanentă n'are avut încă vreme să se manifeste. Să deocamdată latență, virtuală. Ca și atomii chimici a căror afinități mai au nevoie de ajutorul suplimentar al căldurii, sau altui eveniment străin — își așteaptă oportunitatea cea prielnică.

Să presupunem că evenimentul auxiliar este, de pildă, moartea unui copil. Oruci i se poate întâmpla asta și ori cine resimte o durere considerabilă cu prilejul lui.

Așa dar, o acesă catastrofă lovește două tipuri de amanitate: pe omul respectuos față de riturile și maniele mediului, și pe acel ce nu se încurcă în asemenea scrupule. E firesc ca necazul celui dintâi să fie primit cu o simpatie de care nu se va bucura cel de al doilea. Iată deci o deosebire de tratament deosebite obiectiv și sensibilizabilă, explicabilă și necesară; rămâne de văzut dacă e și importantă.

Prea adeseori se uită că oamenii își plimbă nenorocirile cu aceeași compunctiune și cu același serios social cu care își poartă pălăria sau panglica legiunii de onoare. De altfel, științific definită, o nenorocire este esențialmente un gol sufletesc ce reclamă lumii din afară să fie umplut la loc. Nefericirea se reduce la o pretențiune. și în primul rând la aceea de a fi recunoscut ca tare. Dacă societatea primește în sânul ei vidul psihic al unei nenorociri individuale, atunci aceasta e salvată, e anihilată. I se dă mai mult chiar decât un simplu remediu al Răului; i se dă până și putința de a deveni un bine pozitiv. Câți oameni nu sfârșesc prin a găsi în amintirea îngrijită întretinută a unei dureri trecute un fel de adevărată ocupație, o indeletnicire ce poate ajunge cu timpul nelnicșipuit de dulce. Câte existențe, altminterie sterpe și deșarte, nu sunt umplute cu fantoma domesticității a unei amărăciuni de altă dată, a unui dolii de pe vremuri. Și astfel, viața se umple tocmai cu ceea ce începuse a fi golul prin definițiune —, într'atăta sunt de neașteptate minunile, când autotora lor se chiamă societatea cu a sa tot puternică atmosferă morală.

În cazul celălalt, în ipoteza când societatea refuză sinistratului ratificarea cerută, atunci catastrofa, din fapt divers, se transformă în incurabilă dezastră. Unul din adevăratele câștigate ale Psihiatriei este și acesta: o mare dramă, atunci când nu găsește descărcare în confesiuni luate în serios și compătimită, strică automat echilibrul sufletesc al pacientului și îl târâște pe drumul întortochiat al nevrozelor de tot felul. Catastrofa însăși este o problemă infinit mai puțin gravă decât ceea ce s'ar putea numi „le lendemain dela douleur”.

Adăogați la toate acestea că în genere oamenii suportă cu greutate fericirea apropiată. Că din principiu suntem tentați a găsi torri și defecte celor sprijiniți de soartă, cu atât mai mult când greșelile sunt reale și învinurile adevărate. Iar în momentul când o nenorocire vine să lovească pe răsfățatul de altădată, invidia anterior acumulată se deslănțue într-o hula nestăpânită și bestială. Oamenii sunt în deosebire pismași și fanfaroni. Urăsc pe cei ce le sunt superiori, iubesc pe cei ce le dau prilejul să li se creadă superiori. Căderea unui fast fericit declanșază împotriva lui mulțimea lașă și triumfătoare. Invers, aceiași oameni, și în numele acelorași instincte curente, din fiară se fac ființele cele mai blânde dacă prilejul li se prezintă să poată spune, de sus, „săraca cutare!”

Justiția immanentă — și aci îi stă superioritatea — nu pune în joc sentimente rare, nici porniri idealiste. Cu puțină ură, cu puțină vanitate, cu dispreț și lasitate, cu mo-

neda curentă a raporturilor dintre oameni, ea izbutește să funcționeze.

În definitiv, nu este prea mare deosebire, între Dreptatea morală și aceea pe care ni-o dau tribunalele civile.

Primus fraudează sistematic și de multă vreme legile țării, cu destulă abilitate însă pentru a scăpa de sancțiune. Alături de existența lui particulară, și împletindu-se cu dânsa, viața curge, viața generală, istoria, publică și privată. Și printre evenimentele ce se rostogolesc în albia sa, vine unul, neînsemnat și banal, care, însă poate fi prilej de demascare a tuturor fraudărilor trecute. Toate descoperirile excocheriilor geniale își au începutul într-o întâmplare, la prima vedere anodină și fără consecințe. Și atunci, ochii tribunalelor se deschid. Se deschid retrospectiv (nu se deschid decât așa). Și justiția se face...

Secundus nesocotește prejudecățile moralei locale. Aceasta, deocamdată, se mulțumește a-i socoti succesele ca nemeritate, așteptând ca tot istoria normală să-i aducă evenimentul care să-l facă a avea nevoie de ea. Și atunci, îi va aplica, retrospectiv pedeapsa; pedeapsă înfiorătoare care constă din dezincadrarea condamnatului, cărui i se refuză îmbrățișarea socială. Sancțiune mai dureroasă decât dacă ar fi mortală, căci e vorba de o sinucidere lentă prin miolocul neurasteniei și singurătății, al dezasperării și nebunii.

Dar identitatea între cele două justiții merge și mai departe.

Terțius e respectuos față de normele juridice ale societății. Odată, însă, le calcă. Societatea l'ar putea pedepsi. Dar n'o face; așteaptă să recidiveze; dar atunci, greșelile vechi se adună cu vina cea nouă, și penalitatea e mai mare. E legea suspensivă zisă a lui Béranger.

Justiția immanentă seamănă mult cu mecanismul principiului Béranger. Societatea, clementă cu primele abateri ale infractorului juridic, nu reprimă numădecat nici pe infractorul moral. Așteaptă să se acumuleze multe asemenea încălcări ale regulilor sale etice; dacă sunt numeroase, adună; dacă sunt puține, compătimizește. Și dreptatea se face — în forul neoficial al opiniei publice împărtășite, după aceleași reguli, tot atât de bine și tot de sigur cât și în incinta magisteriilor anume constituite.

Justiția morală immanentă nu este o pompoasă minciună. E soră bună cu dreptatea juridică. Își trage, cași dânsa, materia primă din sentimente curente și inferioare. Nu reclamează momente de sensibilitate privilegiată, nu cere Dumnezei, și nici măcar funcționari. Se realizează automat, ca tot ce este... immanent. E timpul deci să o tratăm cu respectul cuvenit realităților, cu seriozitatea datorată banalității și considerațiunii cu care onorăm tot ce este medicocru. Justiția immanentă e făcută și ea din poază groasă și cenușe în care istoria țese cotidienele noastre zile...

D. I. SUCHIANU

Femeia, sufletul și literatura

Sfârșind de cetit pe Proust, constatăm că în toată opera lui nu se găsește un singur rând de analiză a sufletului femeiesc. Pentru cel mai nou și cel mai fin dintre psihologi — femeia rămâne până la sfârșit o enigmă. Elementul profund tragic în „La recherche du temps perdu” este tocmai misterul acesta care chinuște sufletele eroilor, le minează — ca vremea, niște castele fără stăpân, — le sfășie ca pe niște flămuri zadarnic bătute de vânturi.

Swan iubește în Odette intruparea unei viziuni a seraficului Boticelli. Pentru Swan, ea poartă cheia unor idealuri de perfecție și frumusețe la care el vrea să ajungă, pe care ar dori să le stăpânească prin iubire. Dar tot sbuciumul lui este zadarnic: chipul imaginar pus peste chipul real al Odettei se desprinde cu vremea, cum se desface masca la un bal, târziu în noapte.

Odette e altceva. Odette n'a fost, nici n'a putut să devină ceea ce aspira Swan. El uită într-o clipă toate chinurile care l-au făcut să simtă existența Odettei, toate visurile prin care a încercat să se apropie de ea, deschide ochii mari și, văzând numai prăpastia ce-i despărta, se întreabă cu nedumerire disprețuitoare: cum am putut iubi o asemenea ființă? Iată un sfârșit de dragoste nou, ingenios, adânc semnificativ. Dar aici începe altă chestiune. Treceam mai departe.

În romanele lui Proust întâlnim multe femei: tante Léonie, d-na de Guermantes, Françoise, bunica și mama scriitorului, — chipuri ciudate, interesante, strălucitoare; sau icone dragi, zugrăvite cu evlavie. Pe toate le vedem prin gesturi și fapte, nu le urmărim gândind. Sunt ființe, nu sunt psihologi.

Robert de Saint-Loup iubește pe Rachel cu o pasiune care exercită asupra lui un fel de presiune invincibilă. Dar această presiune este externă. Cu toată violența ei, nu poate decât să fină strâns pe Robert și pe Rachel ca într'un clește care prinde două bucați deosebite de metal. Îndată ce presiunea încetează, cleștele se desface și cele două bucați se despart în starea dela început. Atomii nu se întrepătrund, sufletele rămân izolate, ca și metalele.

În sfârșit, Albertina. Se simte, ce vrea, ce gândește această delicioasă creatură, sol al unei lumi fără hotare, profil misterios pe fond de mare în amurg? Proust se chinuște să găsească un răspuns: sortare adânc intristătoare prin zădărnicia ei.

„A la recherche du temps perdu” proclamă încă o dată izolarea femeii și incapacitatea desăvârșită a omului de a-i pătrunde și stăpâni psihologia. Femeia în literatură (ca și în viață, pentru bărbați) are rolul de obiect, — este în aceeași categorie cu florile, fluturii, peisajele și celelalte materiale din care se construiește un roman sau o poezie.

Fac excepție numai operele umora dintre femeile-scriitoare. Și chiar la acestea, găsim documente nouă

Cartea

nahorii, chilichirmosuri și alte marafeturi — însă cultura numai atât cât îi trebuia ca să însemne în catastrofi și să scrie numele dulcetului pe gavanoase. Asculta și înțelegea Viețile Științelor. Tot așa de bine asculta și înțelegea și țigăncușa care-i împletea părul și-i ținea la îmbrăcat cațaveica de samur.

Într-o sută de ani toate s'au schimbat catastrofal. Cel puțin într-o privință. În ceea ce vă privește pe dumneavoastră, — și pe dânsii.

Boierii cei vechi au pierit cu sunet. Nu mai cetesc Viețile Științelor și Esopia. Se odihnesc: fie-le țărâna ușoară. Se odihnesc, după ce s'au trudit să adune averi mari, pe care feciorii le-au împrăștiat semei în cele patru vânturi. Într'un singur veac valurile vieții au bătut casele dumneavoastră așa de tare, în cât le-au risipit și v'au lăsat săraci, în limanurile în care trăim și noi cei umiliți. Înainte de asta însă, cât mai aveți vechii și miștii, ați umblat la limbile pământului, câștigând cu ochii și pierzând cu inima. V'ăți întors vorbind altfel decât noi: cetind altceva, — și ne-am găsit în limanul cel sărac alături, însă străini.

Strănețepotele logofetelor nu pot asculta decât *Chanteclerul* lui Rostand ori versurile primitivistilor. Habar n'au de naivele cărți din trecut. Habar n'au de ce-au putut face răstimpul catastrofiilor, urmașii revoluționarilor primejdioși și nepoții dascălului Pintilie și ai lui moș Ambrozie. Și unii și alții au slujit cărturării autohtonă, au scris și scriu cărți în limba pământului. Îndelețnicirea aceasta se mângâie însă mai mult într'un cerc al lor, destul de strâns. Iar pământeni, verii noștri, care au rămas la coarnele plugului și la păstorie, trecând și ei prin altă catastrofă, au rămas tot așa de străini, ca și dumneavoastră. Vechea servitute a căzut. Vechile bolescuresci s'au sfărâmat. Îndelețnicirile hamice ale ciocolor și vechilor care au dărâmat pe pârâniți dumneavoastră s'au isprăvit și ele. Un lucru absurd și neînțeles s'a petrecut deodată: aducând pe urmașii oamenilor lui Decebal și Ștefan-Vodă la stăpânirea patrimoniului național și a vieții noastre publice.

Absurd și neînțeles, căci ei au rămas tot la Esopie și Alexandrie.

În țara aceasta mare și întregită trăim deci trei soluri de oameni, cu totul despărțiți, cași cum am fi străini din trei colțuri ale planetei. Vorbim limbă deosebită. A dumneavoastră e mai nobilă, căci e străină. A lor e mai bună, căci e mai nobilă. Ai noștri scriu și dumneavoastră nu citiți. Iar ceilalți nu știu să cetească. E adevărat că mâncăm același grâu și suntem încălziți de același soare, — dar asta o făceau și boierii și țiganii cel de demult.

Stau uneori și mă gândesc, cum ce-am putea face ca să ne împăcăm cu Dumnezeu. Cum să răscumpărăm șila strămoșilor dumneavoastră, înfricoșata nepăsare a celor ce i-au urmat, întinericuit fără vină al sălbaticilor din care ne tragem noi. Căci dacă nu suntem una ca toți, carte și cultură, suntem morți: ca Pătrimosul tăiat de paloșul zăului. Trebuia să aducă cineva apă vie, de unde se bat munții în capete!

Acestea mi le scrie un mizantrop, care, probabil, exagerează. Căci dacă ar fi adevărat, m'ași simți otrăvit de o amenințare oribilă. Și n'ași vrea să-mi pierd nici poita de mâncare, nici țihna.

MHAIL SADOVEANU

numai într-o măsură variabilă, și de foarte puțin timp Restul, — adică toată literatura, dela Omer până la Proust, cântă femeia, o laudă sau o blesteamă, dar nu-i dă puterea să-și desvălească sufletul.

Unde e cartea care să dăruiască lumii, prins după siruri de cuvinte ca după ideile grații de colivie, sufletul femeii, — pasare nevăzută, cu cântece înșelătoare?

Până acum am căpătat doar fragmente prea neînsemnate: fulgi căzuți din zbor. Colette se risipește în stil: spuma pe care ne-o oferă nu ne poate face să ghicim marea de unde vine. Karin Michaelis luminează părți din sufletul feminin, dar prin prisma unor teorii științifice de unde izvorăsc mai mult prejudecăți dăunătoare. Pot fi citate și altă nume, dar cu aceleași observații.

La scriitori găsim, firește, creații de femei. Aproape toate repetă vagul tainic al frumoasei Elene, despre care nu se poate spune decât că a fost frumoasă.

În marii maștri — Balzac, Tolstoi, Flaubert, Turghenev, femeile trăesc intens. Le cunoaștem ca puncte într'un plan, ca părți din acel tot numit lumea, viața. Universul lor propriu rămâne în penumbră. Ce deosebire de tratare între Ana Karenin și Levin, deși eroi în același roman. Pe Ana o cunoaștem din înfățișare și fapte, pe Levin din gânduri. Ana este o femeie în carne și sâni, Levin un suflet. Logic ar fi fost (din punct de vedere supra-omenesc) ca eroina principală să-și poarte și ea sufletul în mâini ca Lewin. Tolstoi, n'are însă ce să-i pună pe brațe. Și totuși el poate fi socotit ca unul din cei mai profunzi cunoșcători ai sufletului femeiesc!

Sunt scriitori geniali care, în fața greutăților de neînșins, nu mai caută să prezinte femeii cu suflet ale destinului. În Dostoevski, de pildă, femeile sunt numai niște fantasmă tragice, în jurul cărora oamenii vii gândesc sufer,ucid, inebunesc.

Shakespeare n'ar fi putut crea un Hamlet feminin. Povestea unui Robinson-femeie nu există, pentru că n'a fost până acum o femeie cu geniul lui Defoe.

Literatura va căpăta încă o față, când vor fi create simetricele femeiești ale câtorva eroi care reprezintă chintesența de suflet bărbătesc. Să așteptăm deci: despre sufletul femeii, trebuie să scrie femeile. Numai atunci vom cunoaște lucruri noi.

Chestia nu-i însă așa de simplă cum ar părea. După toate probabilitățile nu vom avea literatură pur feminină încă multă vreme de acum înainte. Cauza nu este lipsa de scriitoare cu talent. Femeile s'au dovedit tot așa de apte pentru arta literară ca și bărbații. N'au însă îndrăzneala acestora. Și chiar dacă ar avea-o, organizația socială le pune piedici foarte grele.

Mărturisirea în public, denunțarea fără șovăire a patimilor, viciilor sau chiar numai a gândurilor fără sprijin în opinia curentă, cere un curaj de care femeile nu sunt în stare. Nici bărbații de altfel n'au ajuns decât de puțină vreme la pasul acesta. Mii de ani s'a scris acoperit, — numai despre oameni și îndrămlări din afară. Abia dela Rousseau s'a deschis larg, drumul cel nou al analizei și introspecției scrise. De atunci, deși într'un răstimp așa de scurt, datele psihologiei eroilor s'au îmbogățit și s'au complicat necontenit. Convenționalismul plicticos din cărțile clasice a fost înlocuit cu neprevăzutul analizei, care farmecă și instruește. Dar aspectele literaturii din ultimul veac ar fi fost și mai interesante dacă femeile ar fi colaborat și ele cu sufletul lor.

Literatura de auto-analiză feminină ar fi înlăturat în plus, crearea psihologiei falsificate a femeii-intelectuale. Aceasta își compune un chip de femeie extras din romanele scrise de bărbați, adică ceva ce totul artificial și antipatic. Vrand să realizeze un astfel de tip, femeia-intelectuală se caricaturizează, își pierde cele mai încântătoare caractere, pe care scriitorii nu le vor putea consemna nici odată în cărțile lor. De aceea, spre nedumerirea supra-rafinatelor cetețoare ale lui D'Annunzio, succesele mari le au tot femeile pure și simple, acelea care n'au suferit deformarea masculinizată a literaturii.

S'ar putea scrie frumoase studii despre chestiunile atinse aici în treacă, numai pentru a sublinia situația femeii în literatura de astăzi.

Mulți vor zămbi fin și vor opune imediat vechiul postulat: femeia e totul în literatură. Desigur. Dar rolul ei poate fi jucat și altfel: așa cum se vede singură.

Un șir de întrebări începe de la această răscruce. Dar... la urma urmelor cine știe dacă sufletul femeii nu-i încă numai o luzie, o speranță artistică?

Din experiența milenară, am putut afla despre femeie un singur lucru netăgăduit: că se plictisește; grozav se plictisește. După dânsa, rolul universului întreg este s'o distreze.

Sufletul femeii? Un balon vid, în care efluvii electrice din afară se prefac în fantăni de curcubeu.

Taina ce se ascunde îndărătul unor ochi galeși este așa de nemărginită, încât poate cuprinde și această ipoteză.

STEJAR IONESCU

Maxime

„Oamenii au dreptate să se însoare la orice vârstă, zicea Bacon, căci femeile nu sunt amante în tinerete, tovarășe la maturitate și dădace la bătrânețe”.

Swift nu era tocmai de părerea lui Bacon: pe când unii îl sfătuiau să mai aștepte până ce i se va mai cuminti, feciorul, pentru ca să-l poată însura, el răspunde: „Dacă se cuminteste, nu se mai însoară.”

S'a pus și adevăratul motiv pentru care nu se mai dau înopot cărțile împrumutate: e mai ușor să păstrezi cartea decât conținutul ei.

Doctorul este un om plătit pentru ca să spună fleacuri în oada unui bolnav, până când sau îl vindecă natura sau îl omoară doctoriile.

Noi semănăm întocmai birjarilor, spunea un doctor; cunoaștem perfect toate străzile dar nu știm ce se petrece în case.